

Ο «απόκρυφος» κόσμος και ο επιστημονικός λόγος

Αφορμή για το κείμενο που ακολουθεί αποτελεί η επάνοδος στη λεγόμενη μετανεωτερική εποχή μας του «μαγικού» με την ευρεία έννοια του όρου, που αποτελεί για μερικούς σύμπτωμα ενός επερχόμενου «μεταμοντέρνου Μεσαίωνα». Καθημερινά οι ορθολογικές αντοχές κυρίως της νεολαίας μας βομβαρδίζονται μέσω της έντυπης και της ηλεκτρονικής μιντιακής παιδείας και λυγίζουν απελπιστικά (όπως τα «κουτάλια του Y. Geller») από την έφοδο ενός ανορθολογικού και μυστικιστικού φονταμενταλισμού. Χαρακτηριστικό της μεταμοντέρνας εποχής που ζούμε αποτελεί ένα διαρκώς επι- και εκτεινόμενο ανορθολογικό και μαγικότροπο «περιβάλλον» ιδεών και αντιλήψεων για τον κόσμο, το οποίο παράδοξα συμβιώνει και συνεξελίσσεται αρμονικά με κατεξοχήν ορθολογικής προέλευσης επιστημονοτεχνολογικά προϊόντα, όπως είναι π.χ. το «ψηφιακό περιβάλλον». Διάφοροι «μάγοι» επίδοξοι διαμορφωτές των ανθρώπινων νοοτροπιών και βουλήσεων συναγωνίζονται επάξια τους «μάγους» θαυμαστών επιστημονοτεχνολογικών επιτευγμάτων. Ο επιστημονικός ορθολογισμός και ο μυστικιστικός ανορθολογισμός φαίνεται να συμβιών αρμονικά ή ακόμα και να συνεργάζονται για την επίλυση διαφόρων προβλημάτων (ή και ψευδοπροβλημάτων), συντελώντας έτσι σ' ένα «θαύμα συμφιλίωσης». (Άλλο παρόμοιο θαύμα αποτελεί η «συμφιλίωση» του σημερινού προλετάριου με τον κεφαλαιοκράτη, οι οποίοι με αίσθημα «αλληλεγγύης» μοιράζονται στη σημερινή «κοινωνία των πολιτών» την ίδια αγωνία για τα προβλήματά της!...)

Αν εξετάσουμε μερικές γενικές θεωρήσεις και μεθόδους που χρησιμοποιούνται και δημιουργούν αυτό το ανορθολογικό ή και αποκρυφιστικό περιβάλλον όσον αφορά κυρίως τη γνώση του φυσικού κόσμου (ψευδοεπιστήμη), παρατηρούμε τις εξής γενικές κατηγορίες:

- A. Εναλλακτικές και «καινοτόμες» ερμηνείες συμβάντων πειραματικά επαναλήψιμων ή μη, κυρίως αυτών που χαρακτηρίζονται από έλλειμμα ή αδυναμία «συμβατικής» (επίσημης) επιστημονικής εξήγησης.
- B. Αποδοχή ύπαρξης παροντικών «γεγονότων» τα οποία στερούνται επίσημης επιστημονικής επιβεβαίωσης της ύπαρξής τους, με κύριο επιχείρημα συνήθως τη συνωμοτική συγκάλυψή τους από την επίσημη επιστήμη.
- Γ. Σκόπιμη ή μη παρερμηνεία και διαστρέβλωση καθιερωμένων επιστημονικών αληθειών, κυρίως αυτών που ανήκουν στις παρυφές της μοντέρνας επιστήμης (στην περίπτωση αυτή η μακροχρόνια φιλοσοφική συζήτηση περί «επιστημονικού ρεαλι-

σμού» και «αλήθειας» έχει παίξει έμμεσα το ρόλο της, όπως θα διαφανεί στα επόμενα).

- Δ. Επίσης από το χώρο της ιστορίας παρατηρούμε «καινοτόμες» ιστοριογραφίες όπου το όποιο μυθικό στοιχείο υπάρχει στις επίσημα αποδεκτές ιστοριογραφικές καταγραφές προβάλλεται ως μη τέτοιο, δηλαδή θεωρείται πραγματικό, ή ακόμα και επινοείται.

Οι γενικές αυτές κατηγορίες αλληλοσχετίζονται, δεν είναι οι μόνες που υπάρχουν και δεν αποτελούν αποκλειστικό φαινόμενο της εποχής μας, όπως καταδεικνύει η ιστοριογραφία της επιστήμης. Απόψεις που υποχωρούν λίγο ή πολύ στο πνευματιστικό ή και στο μυστικιστικό στοιχείο υπήρξαν και υπάρχουν ακόμα και μέσα στα «σπλάχνα» τη φυσικής επιστήμης, εκφρασμένες από διάσημους εκπροσώπους της. Είναι γνωστό ότι κατά τη μακρόχρονη νεωτερική εποχή ο τοκετός του επιστημονικού –ορθολογικού– αντιδογματικού τρόπου σκέψης και δράσης (που βέβαια συμβαδίζει με τις μεταβολές των κοινωνικοπολιτικών δομών στον ευρωπαϊκό χώρο) ήταν βασανιστικός, δηλαδή συγκρουσιακός. Το ίδιο συγκρουσιακή αναδεικνύεται και η επιστημονική εξέλιξη (διαδοχή επιστημονικών θεωριών), η οποία δεν συνιστά μια συσσωρευτικά προοδευτική διαδικασία αλλά χαρακτηρίζεται συχνά από τομές και προβληματικές ασυνέχειες. Σε αυτές τις περιπτώσεις συνήθως επανεμφανίζεται ενδυναμωμένο το ανορθολογικό στοιχείο είτε από την πλευρά των επίσημων θρησκευτικών ιδεολογιών (δογμάτων) είτε από διάφορες πνευματιστικές ή ψευδοεπιστημονικές θεωρήσεις, επιχειρώντας να κλείσει όποιο «ρήγμα» (δηλ. επιστημονική δυσκολία ή αντιπαλότητα) επιστημονικής εξήγησης και κατανόησης προκύπτει. Ως, κλασικό πλέον, παράδειγμα εδώ μπορεί να αναφερθεί η ιδεαλιστική-πνευματιστική εκδοχή που εκφράστηκε στους κόλπους της μοντέρνας φυσικής (κβαντομηχανική), η οποία συνεχίζει και σήμερα να τροφοδοτεί με εκδόσεις εκλαϊκευμένης επιστήμης τους φιλαναγνώστες.

Η επιστημονική σκέψη είναι και οφείλει να είναι μη αλαζονική και έντιμη, που σημαίνει ότι (αυτο)συνειδητοποιεί πως αποτελεί προϊόν και φαινόμενο της κοινωνίας, ενώ ταυτόχρονα οφείλει να μην υποκύπτει στη «γοητεία του πνευματιστικού και του μυστικιστικού», εξετάζοντας προσεκτικά με τα κριτήριά της κάθε παράδοξο και ανορθόλογο. Οι αποφάνσεις της είναι και οφείλουν να είναι συνετές, αναγνωρίζοντας πάντα την ιστορική-εξελικτική της φύση, όπως και το χαρακτηριστικό που τη διακρίνει και ταυτόχρονα περιγράφει την εντιμότητά της, τη «διαφεισιμότητά» της, δηλαδή τη δυνατότητα μελλοντικής (αυτο)αναίρεσης των θεωριών της. Η αναίρεση αυτή, όμως, συντελείται μέσω διάδοχων θεωριών της, που είναι βεβαίως πάντα επιστημονικές, δηλαδή ικανοποιούν τα κριτήριά της. Η ιστορική εμπειρία της επιστημονικής εξέλιξης αποδεικνύει αυτό το χαρακτηριστικό χωρίς ταυτόχρονα να διακυβεύεται ο αντικειμενικός και προοδευτικός χαρακτήρας της επιστήμης (επιστημολογική άποψη της οποίας τελικά συνηγόρησε και ο αρχικά κύριος αντίπαλός της Th. kuhn).

Αυτό βέβαια που σήμερα χαρακτηρίζεται απόκρυφο ή ψευδοεπιστημονικό είναι πιθανόν να καταστεί αύριο επιστημονικό, όχι βέβαια με μια *ad hoc* σημασιολογική διεύρυνση του όρου, αλλά να συμπεριληφθεί στο χώρο αναφοράς της επιστήμης, δηλαδή να ενταχθεί στο χώρο της νομιμοποιητικής δράσης των κριτηρίων της. Η άποψη αυτή αφορά και τη φυσική επιστήμη ως αναλυτική και οργανωμένη γνώση του λεγόμενου «αντικειμενικού» και «άψιχου» κόσμου. Αυτή ακριβώς η επιτυχής εφαρμογή των κριτηρίων της σε μια τέτοια

περίπτωση, που συνίσταται: α) στην πειραματική αναπαραγωγή του, β) στην ένταξή του στις σημερινές (ή αυριανές) επιστημονικές θεωρίες και τελικά γ) στην επιστημονική του εξήγηση, θα αποτελεί ένα ακόμα παράδειγμα στην ιστορία της επιστήμης ως προέλαση της τελευταίας σ' έναν μέχρι σήμερα «άγνωστο χώρο». Πρέπει να θεωρείται αστεία οποιαδήποτε συζήτηση αμφισβήτησης αυτού του τρόπου εξέλιξης, ο οποίος μπορεί να χαρακτηριστεί και «κατάκτηση νέων εδαφών», στη σημερινή μεταμοντέρνα εποχή μας και αναζήτηση λύσεων «κάπου αλλού». (Ακόμα και οι υποστηρικτές του περιβόητου «τέλους της ιστορίας», το οποίο ουσιαστικά αποτελεί ένα πολιτικό ιδεολόγημα σκοπιμότητας, δεν θα τολμούσαν να συμπεριλάβουν στη θεωρία τους τον καθιερωμένο επιστημονικό τρόπο σκέψης και δράσης και τα επιστημονικά κριτήρια.)

Πριν επιχειρήσουμε να περιγράψουμε κάποιες αιτίες που δικαιολογούν την παρατηρούμενη σήμερα εύκολη υιοθέτηση ανορθολογικών και μυστικιστικών θεωρήσεων, πρέπει να επισημάνουμε ένα παράδοξο. Αυτό έγκειται στο ότι ενώ αυτές οι προσεγγίσεις έμμεσα αναίρουν βασικά επιστημονικά κριτήρια (όπως, λόγου χάριν, την αυστηρή εσωτερική λογική συνοχή της θεωρίας, την εμπειρική-πειραματική ελεγχσιμότητα και τελικά τη διυποκειμενική αποδοχή της) στη συντριπτική τους πλειοψηφία χρησιμοποιούν γενικά την επιστήμη, η οποία όμως θεμελιώνεται ακριβώς σε αυτά τα κριτήρια. Στην (ακόμα και ασυνείδητη) προσπάθειά τους να αποκτήσουν κύρος και αποδοχή καθίστανται επιστημονίζουσες και επιστημονικοφανείς, υπερβαίνοντας έτσι σιωπηρά αυτή τη διακριτή και αποκαλυπτική αντίφαση. Το αποτέλεσμα πάντως είναι η δημιουργία ενός μυστηριακού ελκυστικού προϊόντος για κοινωνική μαζική κατανάλωση, που έχει τη μορφή «απόκριφης-μυστικιστικής επιστήμης» ενώ πρόκειται σωστότερα για «επιστημονίζοντες αποκριφισμούς-μυστικισμούς», δηλαδή συνήθεις παραδοσιακές πνευματιστικές-μυστικιστικές ιδεοληψίες ντυμένες με μοντέρνα ρούχα, οι οποίες συνυπάρχουν με άλλες παλαιότερες μορφές.

Τα τελευταία χρόνια παρατηρείται αύξηση της έντυπης έκφρασης του χώρου αυτού (περιοδικά, βιβλία) με μεγάλη απήχηση κυρίως στο νεολαιίστικο αναγνωστικό κοινό και με κλιμάκωση ως προς την όποια επιστημονική τους σοβαρότητα (είτε κατά έντυπο είτε κατά άρθρο σε συγκεκριμένο έντυπο) με σκοπό την ανάγκη απόκτησης αξιοπιστίας, όπως σχολιάστηκε πριν. Το κοινό τους χαρακτηριστικό είναι η πρόκληση έξαψης της φαντασίας και ανάγκης για περαιτέρω αναζήτηση και «έρευνα», δημιουργώντας φανατικούς αναγνώστες του είδους.

Επίσης παρατηρείται μια πρωτόγνωρη ανάμειξη διαφόρων «ειδών» σε αρκετά ενφάνταστη δημιουργικότητα «προϊόντα» που δοκιμάζονται στην αγορά. Συναντά κανείς συνδυασμούς παραδοσιακών μορφών (πνεύματα, μαγείες, απόκριφες δυνάμεις κλπ.) με άλλες πιο σύγχρονες (χωροχρονικές πύλες, αστρικές δυνάμεις, UFO κ.ά.). Ενδεικτικά παραθέτω δύο πολύ γνωστά παραδείγματα που αποτελούν δοκιμασμένα και αγαπημένα θέματα αυτού του χώρου.

- Θεωρίες για εξωγήινα νοήμονα ανθρωποειδή όντα τα οποία μας επισκέφθηκαν στο παρελθόν και συνετέλεσαν στην εξέλιξη του ανθρώπινου είδους και του πολιτισμού του ή (ακόμη καλύτερα και ελπιδοφόρα!) μας επισκέπτονται κατά καιρούς ελέγχοντας τις πράξεις μας ή και προσφέροντας έμπρακτα την είνονιά τους. Η κατηγορία αυτή είναι η πλέον γνωστή στο ευρύ κοινό, αποτελεί θα λέγαμε την «υλιστική» εκδοχή της παλιάς «θεϊκής επέμβασης» και είναι προϊόν του δεύτερου μισού του 20ού

αιώνα με παρατηρούμενη περίεργη έξαρση κατά τις κρίσιμες στιγμές της ψυχροπολεμικής περιόδου(!). Στο θέμα αυτό θα επανέλθουμε στο τέλος του παρόντος.

- Θεωρίες για «φαινόμενα» κατά τα οποία αντικείμενα ή και άνθρωποι (ακόμα και επώνυμοι νεκροί, κατά προτίμηση από το πάνθεον των ηρώων!) εξαφανίζονται ή εμφανίζονται μέσα από παράξενες χωροχρονικές «πύλες» ταξιδεύοντας σε άλλες διαστάσεις. Αποτελεί προνομιακό θέμα κάθε ψευδο- ή αποκρυφοεπιστημονικής θεωρίας λόγω υψηλού βαθμού σοβαροφάνειας, ευνοούμενο και συνηγορούμενο από την κατάσταση που επικρατεί τις τελευταίες δεκαετίες στη βασική (θεωρητική) φυσική επιστήμη, όπου συντελούνται καινοτόμες θεωρητικές κατασκευές («ενοποιητικές θεωρίες»). Κλασικό παράδειγμα, εδώ και δεκαετίες γνωστό στο ευρύ κοινό, αποτελεί το περίφημο, αμερικανικής προέλευσης, «πείραμα της Φιλαδέλφειας». Αξιοσημείωτο είναι επίσης ότι η κατηγορία αυτή αποτελεί προνομιακό χώρο ενασχόλησης και συγγραφικής δράσης ατόμων κατά κανόνα συγκεκριμένης κοινής πολιτικοϊδεολογικής κατεύθυνσης. Έτσι π.χ. ο Όλυμπος, το «ιερό βουνό», όπως και άλλα «ιερά μέρη» της πατρίδας μας συνιστούν τέτοιες «πύλες» (λόγω της ανέκαθεν εκλεκτής και «επιλεγμένης» ράτσας των Ελλήνων!), όπου συμβαίνουν διάφορα μυστηριώδη «φαινόμενα» καταγεγραμμένα με ευφάνταστη (ψευδο)επιστημονική σοβαρότητα από τους «ερευνητές». Το στατιστικό αποτέλεσμα μιας έρευνας ως προς το «βαθμό εθνικοφροσύνης» αυτών των «ερευνητών-συγγραφέων» νομίζω θα ήταν ενδεικτικό!

Η γκάμα των εκδηλώσεων του «μαγικού», του «παρα- ή υπερφυσικού», του «ψευδο(δηλ. αντιεπιστημονικού)» κλπ. τρόπου αντίληψης του κόσμου είναι σήμερα σχεδόν ανεξάντλητη και η 7η τέχνη (με το αζημίωτο βέβαια) παίζει καλά το ρόλο της εδώ. Η διαδικασία χειραφέτησης του ανθρώπου από μυστηριώδεις και απόκρυφες δυνάμεις, από πνεύματα, θεούς και δαίμονες, δηλαδή η «απομάγευση του κόσμου», που κυρίως χαρακτηρίζει τη μακρόχρονη προοδευτική νεωτερική φάση της ιστορίας, φαίνεται ότι έχει ακόμη πολύ δρόμο μπροστά της.

Θα επιχειρήσουμε μια σύντομη περιγραφή βασικών αιτιών αυτής της «επανόδου του ανορθόλογου» αναγνωρίζοντας δύο αλληλεπιδρούσες κατηγορίες αιτιών, εκ των οποίων η πρώτη δεν είναι ευρέως γνωστή ούτε μάλλον η σημαντικότερη, αλλά αμφότερες θεωρώ ότι αποτελούν ικανές αιτιολογήσεις.

Η πρώτη κατηγορία, η «εσωτερική», μπορεί να αντληθεί μέσα από τη φιλοσοφία της επιστήμης και της τεχνολογίας και να αναγνωριστούν αντίστοιχα δύο συνιστώσες της. Η πρώτη συνιστώσα είναι η κριτική που υπέστη η επιστήμη και ο επιστημονικός λόγος κατά το δεύτερο μισό του 20ού αιώνα, η οποία έλαβε ακραίες απαξιωτικές μορφές προερχόμενες από διάφορες κατευθύνσεις (π.χ. H. Marcuse, P. Feyerabend). Η πρόδρομη αντίθεση και ακραία αντίληψη μιας σχεδόν απόλυτης επικυριαρχίας «του επιστημονικού» που εκφράστηκε από το νεοθετικισμό (λογικοεμπειρισμό) και οδηγούσε στη στεγανοποίηση της επιστήμης από τον φυσικό ιστορικοκοινωνικό της χώρο δεν είναι άμοιρη ευθυνών γι' αυτό. Η «εσωτερική» συνιστώσα αιτία, αν και ελάχιστα γνωστή στο ευρύ κοινό, πιστεύω ότι επηρεάζει τον λεγόμενο ακαδημαϊκό χώρο (διανοούμενοι-επιστήμονες) και έμμεσα άλλους χώρους κριτικής, οι οποίοι συνδιαμορφώνουν τα «πιστεύω» της εποχής μας.

Η δεύτερη συνιστώσα, η οποία σχετίζεται άμεσα με την πρώτη, θεωρώ ότι είναι η παρα-

τηρούμενη σχετική στασιμότητα στην εξέλιξη της βασικής (θεωρητικής) φυσικής επιστήμης που ακολούθησε τις «εκρήξεις» των πρώτων δεκαετιών του 20ού αιώνα. Το επακόλουθο αυτής της κατάστασης μπορεί να εκφραστεί απλά με τη λαϊκή παροιμία «όπου υπάρχει φτώχεια, υπάρχει γκρίνια»(!). Η ένσταση που μπορεί να γίνει όσον αφορά αυτή τη «στασιμότητα» μας οδηγεί στην πλέον γνώριμη πτυχή αυτής της αιτιολογούσας κατηγορίας, στην οποία συχνά υποκρύπτεται μια σύγχυση. Πρόκειται δηλαδή για την αντιθέτως παρατηρούμενη μεγάλη πρόοδο της τεχνολογίας, της οποίας οι αρνητικές όψεις, τα δεινά (όπλα, ζοφερές βιοτεχνολογικές εξελίξεις κ.ά.) μπορούν με μια διαδικασία αβυσσάνιστης μετάθεσης να αποδοθούν στη (βασική) επιστήμη. Η μετάθεση αυτή είναι μέχρις ενός σημείου θεμιτή και δικαιολογημένη, εφόσον το δίδυμο τεχνολογία-επιστήμη, αν και είναι διακριτό, είναι, κυρίως σήμερα, ταυτόχρονα και αδιαχώριστο («τεχνοεπιστήμη», G. Bachelard κ.ά.). Ο κίνδυνος ελλοχεύει όταν αυτή η κοινωνική κριτική συμπαρασύρει και τα βασικά χαρακτηριστικά του «επιστημονικού» που είναι, όπως είπαμε, η αυστηρή χρήση της λογικής (μαθηματικά, λογική συνοχή των θεωριών), η διυποκειμενική αποδοχή των εμπειρικά-πειραματικά επαληθευμένων συμπερασμάτων και η αποδοχή της δυνατότητας (αυτο)καίρεσης και (αυτο)διάψευσης των θεωριών της κατά τη διαδικασία εξέλιξής της. Θα πρέπει βέβαια να τονιστεί εδώ προς άρση κάθε παρεξήγησης ότι δεν πρέπει να συγχέεται το «επιστημονικά ορθό» με το «κοινωνικά ορθό» και το «πολιτικά ορθό», παρά τις διαπιστούμενες συνάψεις και σχέσεις. Με απροκατάληπτη διάθεση η διάκριση του επιστημονικού από το τεχνολογικό «προϊόν» καθίσταται σαφέστερη απ' όσο φαίνεται να είναι, αν ληφθεί υπόψη ότι οι διαστάσεις του «κοινωνικά και πολιτικά ορθού» αφορούν προφανώς και κυρίως το δεύτερο (έτσι, π.χ., η ανακάλυψη της «ισοδυναμίας μάζας-ενέργειας» είναι σαφώς διακριτή από την κατασκευή της ατομικής βόμβας και πολύ περισσότερο από το έγκλημα στη Χιροσίμα και στο Ναγκασάκι).

Συμπερασματικά, το απάξιωτικό κλίμα, δηλαδή η αμφισβήτηση της ιδιαιτερότητας και της προοδευτικής φύσης που κατέχουν τα βασικά χαρακτηριστικά του επιστημονικού λόγου, σε συνδυασμό με τη διανυόμενη ιστορική φάση εξέλιξης της βασικής επιστήμης και της τεχνολογίας αποτελούν τις «εσωτερικές» συνθήκες που ευνοούν τη δημιουργία του ανορθολογικού και μαγικότροπου περιβάλλοντος για το οποίο συζητάμε. Μπορούμε επίσης να εξετάσουμε την αντίφαση στην οποία αναφερθήκαμε αρχικά, δηλαδή στην κοινά διαπιστωμένη αποδοχή (ή ακόμα και θαυμασμό) της κοινής γνώμης προς το «επιστημονικό» ταυτόχρονα με την αυξανόμενη προσφυγή της στο ανορθόλογο, στο μυστικιστικό κλπ. Η εξήγηση που μπορεί να δοθεί είναι ότι είτε η αντίφαση στηρίζεται στη σύγχυση των εννοιών επιστήμη-τεχνολογία, οπότε είναι ασθενής, είτε αφορά στην «καθαινό» επιστήμη (επιστημονικό λόγο) και επομένως η αντίφαση είναι ισχυρή αλλά συνήθως περνά απαρατήρητη. Στη δεύτερη περίπτωση πρέπει αυτή πάντα να αναδεικνύεται, δηλαδή να τονίζεται η θεμελιώδης αντίθεση μεταξύ των συγκροτητικών στοιχείων του επιστημονικού λόγου και των ανορθολογων, μυστικιστικών, ψευδοεπιστημονικών κλπ. προσεγγίσεων, συνιστώντας το βασικό ατού κάθε επιχειρηματολογίας κατά αυτών. (Είναι βέβαια δυνατόν να αγνοήσει κανείς αυτή την αντίφαση και «δημοκρατικό δικαίωμα» τελικά να αποφασίσει να είναι «και παπάς παπάς και ζευγός ζευγός»(!). Ίσως ο άνθρωπος στη μεγάλη ανάγκη του να πιστεύει, «αν του λείπουν οι λογικές αιτίες που θα βασίσουν την πίστη του, να αρχείται και στις παράλογες» (B. Russel).)

Η δεύτερη και σημαντικότερη «εξωτερική» κατηγορία αιτιών αυτού του φαινομένου της επιδημίας προλήψεων, αποκρυφισμών, ψευδοεπιστήμης κλπ., σχετιζόμενη και επικουρούμενη από την πρώτη, είναι πλέον αναγνωρίσιμη. Αποτελεί θεματική κυρίως των κοινωνικών επιστημών, χώρο αναφοράς και έρευνας π.χ. της κοινωνικής ανθρωπολογίας, της κοινωνικής ψυχολογίας και άλλων παρεμφερών ανθρωπιστικών επιστημών. Σταχυολογώντας κάποιες από τις γνωστότερες και πλέον αποδεχτές απόψεις μπορούμε να διακρίνουμε μέσα απ' αυτές κοινά γενετικά χαρακτηριστικά της κατάστασης που συζητάμε.

Κατά μία κλασική, θα λέγαμε, θεώρηση, αυτή η γοητεία του «υπερφυσικού» κλπ. ερμηνεύεται ως «στρατηγική επιβίωσης» που απορρέει από το ένστικτο επιβίωσης (φόβος του θανάτου), δηλαδή ως ανάγκη στην πίστη οντοτήτων που είναι «πέρα από τον φθαρτό μας κόσμο». Αυτή την πίστη συνήθως εξασφαλίζει και παρέχει *ex officio* η παραδοσιακή (επίσημη) θρησκεία, οπότε κατά μία εκδοχή αυτής της θεώρησης η μαζική αναζήτηση ελπίδας στους χώρους που συζητάμε παρατηρείται ότι εντείνεται σε περιόδους απομάκρυνσης από την παραδοσιακή θρησκεία. Θεωρείται δηλαδή ότι ισχύει το φαινόμενο των «συγκοινωνούντων δοχείων» μεταξύ (επίσημου) θρησκευτικού δόγματος και των άλλων πνευματιστικών-αποκρυφιστικών-ψευδοεπιστημονικών κλπ. αντιλήψεων. Τα «δοχεία» βεβαίως επικοινωνούν ιδεολογικά (συνήθως και πολιτικά) και «γεμίζουν» ή «αδειάζουν» ταυτόχρονα. Στην εποχή μας δυστυχώς φαίνεται να συμβαίνει το πρώτο.

Παράλληλα και πέρα από αυτές τις ψυχολογικές ερμηνείες απαιτούνται πειστικότερες προσεγγίσεις του φαινομένου μέσα από μια κοινωνιολογική και κοινωνικοπολιτική οπτική. Έτσι θεωρείται ότι η άνοδος του ανορθολογισμού, η πίστη στο υπερφυσικό κλπ., ακόμα και αν ιδωθούν *prima facie* ως επακόλουθα αισθημάτων μοναξιάς και απομόνωσης, είναι απώτερο αποτέλεσμα όχι μόνο δυσπιστίας ή απαξίωσης γνωστών «πηγών αυθεντίας» («έλλειμμα αξιών») αλλά και συντελούμενης μείωσης ή κατάρρευσης «κοινωνικών δικτύων συνοχής». Στην περίπτωση αυτή τα «ρήγματα» που δημιουργούνται (αντίστοιχα με τα επιστημονικά «ρήγματα» που διακρίναμε στην αρχή) καλύπτονται από μύθους, προλήψεις κλπ. Αυτές τις κοινωνικοψυχολογικές προϋποθέσεις μπορούμε να διακρίνουμε έντονα στις κοινωνικές συνθήκες τις οποίες δημιουργεί σήμερα ο παγκόσμιος προελαύνων νεοφιλελευθερισμός με την περίφημη εμπορευματοποίηση και αγοραιοποίηση ηθικών και κοινωνικών αξιών («Markt uber alles») που οξύνει τις ανταγωνιστικές σχέσεις και επομένως εντείνει τα επιβιωτικά και τα αυτοεπιβεβαιωτικά άγχη. Καθημερινά βιώνεται απ' όλο και περισσότερους ανθρώπους η μεγάλη αντίφαση μεταξύ «ιδιωτικής αφθονίας (για λίγους) και δημόσιας αθλιότητας (για πολλούς)». Αυτή αποτελεί τη δεξαμενή που ευνοεί την ανάπτυξη κάθε είδους «παρήγορου» ανορθολογισμού, μυστικισμού κλπ., οι οποίοι βεβαίως με τη σειρά τους συνεισφέρουν στην αναπαραγωγή αυτής της αντίφασης.

Ο μύθος και το «μαγικό» στη μεταμοντέρνα εποχή παρουσιάζουν τα δικά τους νέα χαρακτηριστικά, τα οποία συνυπάρχουν με παραδοσιακά. Βασικό γνώρισμα αποτελεί η πλούσια γκάμα μέσων τρόπων έκφρασης αυτού του ανορθόλογου, αποκρυφιστικού κλπ. Η σημαντικότερη καινοτομία στην εποχή μας είναι οι διάφορες «ψευδο- παραεπιστημονικές», θεωρήσεις οι οποίες συνήθως εκμεταλλεύονται τις «αγωνίες» (προσδοκίες, αναζητήσεις) της επιστήμης και είναι ικανές να συνυπάρχουν με τις άλλες παραδοσιακές μορφές. Μπορούμε να πούμε ότι αποτελούν τη σύγχρονη «επιστημονική» κατηγορία προκαταλήψεων

και μύθων, τη μοιραία συνεισφορά της επιστήμης στη δημιουργία του «μαγικού» και «μυθικού» της εποχής μας.

Κλείνοντας αυτή τη σύντομη παρουσίαση του «απόκρυφου» στην εποχή μας, θα πρέπει να εξετάσει κανείς και την περίπτωση εκμετάλλευσης αυτών των φαινομένων. Η αξία εδώ δεν έγκειται τόσο στο άμεσο οικονομικό όφελος (έντιντα κ.ά.) που μπορεί να αποφέρει ο χώρος αυτός αλλά στην πολιτικοϊδεολογική εκμετάλλευση αυτών των φαινομένων, αν όχι μέσω της πρόκλησής τους, τουλάχιστον μέσω της υποστήριξης και ενίσχυσής τους. Ένα σχετικά παλιό παράδειγμα από την ελληνική κοινωνική πραγματικότητα που αφορά τον ελκυστικό χώρο της «ψευδο- και αποκρυφοεπιστήμης» νομίζω ότι είναι αρκετά αποκαλυπτικό.

Κατά την εκδοτική πενιχρή εποχή της επτάχρονης χούντας στη χώρα μας είχε παρατηρηθεί μια έξαρση δημοσιευμάτων (βιβλίων κλπ.) σχετικά με τα UFO. Το ενδιαφέρον εδώ δεν έγκειται τόσο στις προσφερόμενες «αποδείξεις» για την ύπαρξή τους αλλά στην «ιστορική» διάσταση του θέματος, δηλαδή στις απόψεις πολλών συγγραφέων περί καταγωγής των θρησκειών. Έτσι, κατά τις θεωρίες αυτές (που υπάρχουν και σήμερα), ο άνθρωπος κατά την προϊστορική ή και την ιστορική περίοδο εποίησε θεούς τους επισκέπτες εξωγήινους αστροναύτες, οι οποίοι έκτοτε επισκέπτονται συχνά και επιτηρούν το υπό την προστασία τους ανθρώπινο είδος. (Ως προς το εάν κατοικοεδρεύουν στα έγκατα της «κοίτης» Γης ή της Σελήνης αποτελεί ένα άλλο θέμα που απασχόλησε σοβαρά, στις 6.2.2005, την τηλεοπτική εκπομπή «Αθέατος κόσμος», προς ειρωνική τέρψη ή οργή τουλάχιστον των γεωλόγων!)

Επίσης είναι γνωστό ότι ο λογότυπος που συμπύκνωνε την πολιτικοϊδεολογική φυσιογνωμία της επταετίας ήταν το περίφημο «Ελλάς Ελλήνων Χριστιανών», ενώ ταυτόχρονα η λογοκριτική πρακτική της χούντας σε καθημερινή βάση εξαφάνιζε άλλα «επικίνδυνα» δημοσιεύματα και έργα (π.χ. λογοτεχνίας, μουσικής κ.ά.).

Το ερώτημα απορρέει αβίαστα από την προφανή αντίφαση που υπάρχει μεταξύ της ελευθερίας διακίνησης τέτοιων εντύπων και της τρίτης έννοιας του λογότυπου: Γιατί επιτρεπόταν η κυκλοφορία τους παρά την ουσιαστική αντίθεσή τους με τα «ιερά βιβλία» και τα κυρίαρχα θρησκευτικά πιστεύω;

Πιθανές απαντήσεις όπως ότι διέλαθαν της προσοχής ή ότι δεν κατανοήθηκε η «αντιχριστιανικότητά» τους πρέπει μάλλον να αποκλειστούν ως αφελείς.

Μήπως εκτιμήθηκε τότε ότι οι πολιτικοϊδεολογικές περιστάσεις επέτρεπαν ή και επέβαλλαν τη λειτουργία των «συγκοινωνούντων δοχείων»;(!)

Πιστεύω ότι ο νεαρός αναγνώστης, που έλκεται και εντυφεί στους «χώρους» αυτούς που συζητήσαμε στο παρόν κείμενο, είναι ικανός να απαντά παρόμοια ερωτήματα, εφόσον καλλιεργεί και εμπιστεύεται την περιφημη, αδιάλειπτα διακηρυσσόμενη σε παιδαγωγικά και εκπαιδευτικά κείμενα, αλλά κατατρυχόμενη στις μέρες μας κριτική σκέψη του.

«Η κοινωνική ζωή είναι στην ουσία της πρακτική. Όλα τα μυστήρια που παρασύρουν τη θεωρία προς το μυστικισμό βρίσκουν τη λογική τους λύση στην ανθρώπινη πράξη και στην κατανόηση αυτής της πράξης»

(Η 8η θέση για τον L. Feurbach, K. Marx)

Jacop van Ruisdael, Αγροικία στους αμμόλοφους, 1646